

SLAVISTIČNA REVVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

Rev. 374 / V-VII (1.)

LETNIK V—VII

1954

LJUBLJANA

Rajko Nahtigal

BLODNJE O STARORUSKEM PISMENSTVI

V časopisu *Русский язык в школе*, službenem organu ministrstva prosvete RSFSR, v katerega uredniškem kolegiju se navajajo znana imena sedanje rusistike, kakor n. pr. akademika V. V. Vinogradova, prof. R. I. Avanesova i. dr., je izšel v XII. letniku leta 1951, št. 6, za november-december, str. 17—23, članek A. S. Ljvova К вопросу о происхождении русской письменности, ki razpravlja o brošuri prof. P. I. Černyha Происхождение русского литературного языка и письма iz leta 1950 in ga skuša še dopolniti. Černyh odločno odklanja udomačeno mnenje, da je starorusko pismenstvo v zvezi s starocerkvenoslovanskim. Začetek staroruskega veže s poročilom Žitija Konstantina-Cirila pogl. VIII., da je ta okoli leta 860 v Hersonu (v Žitju Korsunj) na Krimu našel evangelij in psalter, napisana z ruskimi črkami. Jezik teh cerkvenih knjig naj bi bil ruski, a pismo glagolica, ki naj bi bila ruskega porekla in v genetični zvezi s številnimi znaki na različnih arheoloških najdbah iz prvih stoletij naše dobe in prej. Tako sklepa Černyh, da so vzhodni Slovani od najstarejših časov znali pisati. Tudi po mnenju akademika S. P. Obnorskega ne bi bilo drzno predpostavljati nekakšne oblike pismenstva že pri Rusih antske dobe, to je VI.—VII. stoletja. Za popolnejšo osvetlitev od Černyha sproženega problema pa je treba po mislih A. S. Ljvova Černyhovo brošuro dopolniti z nekaterimi dejstvi.

Na prvem mestu navaja, da so pri odkopavanju gnezdovskih mogil blizu Smolenska odkrili lonec z napisom „*горушца*“, ki ga pripisujejo začetku X. stoletja. V tem času je že bilo v Bolgariji v rabi tako imenovano cirilsko pismo in ne prinaša ta napis ničesar odločilnega v obravnavanem vprašanju; poleg tega pa je pojasnitev in celó branje napisa združeno s celó vrsto raznih težav, ki jih je še več, kot je razvideti iz literature o tem, in s katerimi se mi ni treba tu dalje pečati. Opozarjam na spis P. V. Mareša v *Slavia* XX, 497—514, in navedbo literature, ib. str. 576, s spisom tudi P. I. Černyha. Važnejše pa je opo-

zorilo Ljvova na dogovore (pogodbe) Rusov z Bizancem iz leta 911 in 944, ki so se ohranili v staroruskem letopisu. V prvem dogovoru stoji v tekstu, ki so ga Rusi predali Grkom, enako v najstarejših dveh rokopisih, v ipatjevskem (po izdaji arheografske komisije leta 1871, str. 22) in Lavrentjevskem (po izdaji iste komisije leta 1872, str. 36), v pisavi po ipatjevskem: »На утверждение же и неподвижение быти межн вами Христьяны и Русью, бывший миръ сътворихомъ Ивановомъ написаниемъ на двою харотью (t. j. s cinobrovo pisavo v dveh izvodih na pergament), царя вашего и своею рукою...« Dogovor je bil napisan v dveh jezikih, grškem in, kakor misli Ljvov, ruskoslovanskem, a to bi bil že neovrgljiv dokaz za tedanje rusko pismenstvo. Zadeva pa nikakor ni tako enostavna. Ljvov sam navaja dognanje akademika S. P. Obnorskega, znanega raziskovalca tudi na področju zgodovine ruskega jezika (prim. njegovo delo »Очерки по истории русского литературного языка старшего периода« v izdaji akademije znanosti leta 1946), da je dogovor iz leta 911 iz grškega na ruski jezik prevedel Bolgar, ta prevod pa prereditiral Rus. Bolgar je bil slab prevajalec. Tako mu je način izražanja glede na besedni red dobesedno po grškem brez upoštevanja zakonov slovanskega jezika. Umevno je tudi, da se je vtisnil v njegov prevod (to pač v starocerkvenoslovanskem jeziku) rodni mu vzhodnobolgarski jezik. Ni pa s tem že vse vprašanje dokončno pojasnjeno. Letopisec poroča, da je Oleg, sorodnik prvega varjaškega (skandinavsko-švedskega) kneza v Rusiji Rjurika (862—879), namestnik mladoletnega Rjurikovega sina Igorja (ta je bil potem knez, ali bolje veliki knez leta 912—945, torej Oleg leta 879—912), poslal svoje velmože h Grkom zaradi sklenitve miru. Ti poslanci se v začetku gori omenjenega, napisanega dogovora imenomâ navajajo: »Мы отъ рода Рускаго«, za čimer slede imena. Prepisovalcem letopisa so bila ta imena že tuja in zato ne vseskozi enako podana v rokopisih, n. pr. Ipat. Лидульфостъ, Lavr. Лидуль, Фостъ i. dr. Ker mi novejše izdaje rokopisov niso na razpolago, n. pr. A. A. Šahmatova Ipatjevskega rokopisa leta 1908, E. F. Karskega Lavrentjevskega rokopisa leta 1926—1928 i. dr., navajam imena po nemški izdaji R. Trautmanna iz leta 1931, ki je za kritično navedbo imen mogel uporabiti novejše vire. Ta imena Olegovih poslancev so: »Mi od naroda ruskega: Karly, Inegeld, Farlof, Veremud, Rulav, Gudy, Ruald, Karn, Frelav, Rual, Aktevu, Truan, Lidulj, Fost, Stemid, poslani od Olega, velikega kneza ruskega...« Med imeni ni ne enega slovanskega, vsa so varjaška. Ta in druga »nomina propria scandiçae originis« je iz letopisa zbral že tudi Miklošič v svoji izdaji »Chronica Nestoris« (Vindo-

bona 1860, str. 188—198). Kako je varjaški element poleg slovanskega zavladal, se vidi n. pr. iz dvojnega poimenovanja dneprskih slapov (pragov), ki ga podaja Konstantin Porphyrogenetos, bizantinski cesar (912—959), v sinu namenjenem spisu o upravi države, ki se po navadi navaža z latinskim naslovom »De administrando imperio«. V devetem poglavju, naslovljenem „*Περὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ῥωσίας ἐρχομένων Ῥῶς...*“, pomeni Ῥωσία državo Rusov (zato se tudi še dandanes Rus-Slovan imenuje s pridevnikom Русский — Ruski), Ῥῶς, v letopisu Русь, pa narod — neslovanski Rusi. Prim. v letopisu: »отъ Варягъ прозвашася Русью, а первѣе бѣша Словѣне (Ipat. str. 16, Lavr. str. 28). To sledi tudi iz imen za sedem dneprskih pragov, ki so podana zvečine dvojezično z grško pojasnitvijo pomena in poimenovanjem obeh jezikov „*σλαβωνιστὶ καὶ ῥωσιστὶ*“ — slovanski in ruski, to je neslovansko nordijsko. Za primer naj navedem imeni za drugi in šesti prag. Ime drugega praga je »ruski« *Ὀδύβοροί*, »slovanski« *Ὀστροβουνη πρᾶγ*, „*διερχέμενεται τὸ νησίον τοῦ φραγμῶδ*“ (»kar pomeni otok — sed. rus. остров — praga«). Slovansko ime je brati Островный прѣгъ. Oblika *πρᾶγ* (vzhodnoslovansko bi bilo порѣгъ) kaže, da je Konstantinu sporočil to Južni Slovan ali pa Rus pod vplivom literarne stare cerkvenoslovansčine. Ime šestega praga se je imenovalo »ruski« *Λεάντι*, »slovanski« *Βεροντέζη*, „*ἔστι βράσμα νερόν*“ (»kar je kipenje, vretje vode«). Slovansko ime je vzhodnoslovansko Вьрочичи, kar ustreza slovenskemu »vroči«. Kar se tiče velikih knezov, ima slovansko ime že Igorjev sin Svjatoslav (957—972), ki pa po opisu letopisa kaže še precej varjaško vzgojo.

Ako so torej Olegovi poslanci, vseskozi nordijski »Rusi«, Neslovani, Grkom predali »s svojo roko napisan« dogovor, je moralo to biti, ako ne grški, z runami napisano nordijski, nikakor pa ne staroruski v današnjem pomenu besede. Saj je ohranjeni tekst po dognanju Obnorskem, kakor je bilo gori omenjeno, prevod iz grškega na tedanji južnoslovanski pismeni jezik. Prevod iz grškega, toda po Obnorskem izgotovljen že od vzhodnega Slovana, je tudi dogovor iz leta 944. Ta dogovor je bil po letopisu napisan na dveh pergamentih (на двою харатью. Ipat. str. 32, Lavr. str. 51). »En pergament je pri našem cesarstvu, na katerem je križ in so napisana naša imena, na drugem pa vaši poslanci in vaši trgovci.« V tem dogovoru se omenjajo že tudi ruski kristjani, medtem ko se v prvem razlikuje le med »Rusi« in Grki — kristjani. Med številnimi imeni poslancev in trgovcev v ruskem dokumentu (o dveh popačenih imenih prim. na koncu) zopet ni niti enega slovanskega; vsa so le nordijska (Ipat. str. 29, Lavr. str. 45—46): »Mi od na-

roda ruskega poslanci in trgovci, Ivor, Vujefast, Iskusev (z navidezno slovansko tvorbo), Sludy, Ulěb, Kanicar, Šihbern, Prastěn, Libiar, Grim, Prastěn, Kary, Karšev, Egri, Voist, Istr, Prastěn, (Jatvjag gl. doli), Šibrid, Kol, Stengi, Sfirka, Alvad, Frudi, Mutur. Trgovci: Adunъ, Adulb, Ingivlad, Ulěb, Frutan, Gomol, Kuci, Emig, Turbrid, Furstěn, Bruny, Roald, Gunastr, Frastěn, Ingeld, Turbern, Mony, Ruald, Svěнь, Stir, Aldan, Tiliј, Apubkar, Svěнь, Vuzlev in Sinko Borič (o njem gl. dalje).« Ime Ipat. Jatvjagъ, Lavr. Javtjagъ, v drugih rokopisih Jatvjagъ stoji po Mikošiču (o. c. str. 198) za Jastjagъ in je pomešano z imenom naroda Jatvingov, v letopisu Jatvjagi. Zadnje, navidezno slovansko ime je pisano Ipat. »Isinъko, Birič«, Lavr. »Sinko Borič«, kot dvojno ime, v drugih rokopisih nejasno »Isino Kobirič«. Miklošič je tiskal »Simъ Korobičъ«, v komentarju zadaj pa pravi, da bi branje »Sinko« bilo nordijsko. Ali se naj krije pod zadnjim ruski prevajalec? Vsekakor ni s tem imenom nič početi in podpreti. Na splošno se more reči, da teksta obeh dogovorov pričata, da so krožili v tedanji dobi v odnosu ruske države do bizantinske razni zapisi na grškem in južnoslovanskem pismenem jeziku, obenem z ruskoslovanskimi vplivi, gotovo tudi nordijski, o čemer bo še govor, o kakem posebnem ruskoslovanskem pismenstvu pa za tedanjo dobo še ne more biti govora. Isto velja za poročila arabskih pisateljev v prvi polovici X. stoletja, h katerim Ljvov nato prehaja. Popis pogreba »ruskega« trgovca na ozemlju povolške Bolgarije od Ibn-Fadlana z zapisom imena umrlega in imenom »ruskega carja« nikakor ne priča za trgovčevo slovanskost. V opisu svetišča od Al-Masudija je govor le o nekih preroshih, vedeževalskih, magičnih znakih. Kar navaja Ljvov še po Ibn-Hordadbegu iz štiridesetih let IX. stoletja, da so prihajali baje ruski kristjanski trgovci na velblodih v Bagdad, je tu brez pomena in ni vredno o tem dalje podrobneje razpravljati.

Glavni dokaz za starorusko pismenstvo v sedanjem pomenu besede že za IX. stoletje pa črpa Ljvov iz osmega poglavja Žitja Konstantina-Cirila, na kar se, kakor je bilo uvodoma omenjeno, sklicuje že Černyh, a Ljvov podrobneje izvaja. Mesto v Žitju se glasi (po Miklošičevi izdaji leta 1870 prvotno bolgarskega teksta XV. stoletja iz Lvova in z variantami po izdaji P. A. Lavrova Материалы leta 1930): „Обрътъ же тоу кватгеанне и шалтырь росьскы писмены (v južnoslovanskem rokopisu iz leta 1469 росьским писменем, v rokopisu bivše moskovske Duhovne akademije iz XV. stoletja росьскими писмены) писано и чловѣка обрътъ глаголюща тоу бесѣдою и бесѣдовавъ съ нимъ и силоу рѣчи приимъ,

свои бесѣдѣ прикладане, разлоччи писмена, гласьнаи и съгласьнаи, и... въ скорѣ начеть чисти и съказати". Naziv črk je morfološko in fonetično najbolj arhaično ohranjen v Lvovskem rokopisu za prvotno русскыи писмены, kjer ime sloni na grškem poimenovanju *Ῥωσ*, ki je bilo že gori omenjeno. Ne trdim pa še (o tem dalje doli), da je ime vneseno od avtorjev Žitja Konstantina-Cirila, sodelavcev njegovega brata Metoda, ki je bil pri koncepciji Žitja nedvomno udeležen. Ti avtorji bi bili seveda morali predvsem grško obliko imena dobro poznati. Saj vemo, da jo je rabil patriarh Fotij, učitelj in prijatelj Konstantinov. Fonetična oblika s -šk- je, kakor je pokazal Lavrov v ukrajinsko napisanem delu »Кирило та Methodій« (Kijev 1928, str. 18 sl.), poznejša južnoslovanska. Jasno je, da okoli leta 860 Konstantinove misije h Kozarom (Hazarom) ni bilo in tudi ni moglo biti nikakršnega prevoda evangelija in psalterja na varjaškoruskem ali vzhodnoslovanskem jeziku. Zato tudi ni niti najmanjšega sledu o tem. Po letopisu (Ipat. str. 11, Lavr. str. 18) so bila tedaj vzhodnoslovanska plemena, in sicer kijevski Poljani in poleg njih še Severjani ob Desni, pritoku Dnepra, in Vjatiči ob Oki, pritoku Volge, podložna Kozarom, katerim so plačevala davek »по бѣлѣи вѣверицѣ отъ дѣма«. Kavkaški narod Kozarov je zlasti v VIII. in IX. stoletju razvil močno državo od polotoka Krima do Urala in Kaspíjskega morja in vladal nad raznimi plemeni. Šele za leto 862 se pripoveduje (Ipat. str. 11 sl., Lavr. str. 19 sl.), da sta si dva Rjurikova bojara, Askold in Dir, izprosila pohod na Carigrad, pri tem pa ob plovbi po Dnepru zavzela Kijev, a Carigrad napadla leta 865, kar je dalo tudi povod Fotiju, da je govoril o tem (prim. F. I. Uspenskij v Izvestjih peterburškega slovanskega dobrodelnega društva 1885, II, 233). Letopis pravi, sklicévaje se tudi na grško »létopisanije« (Ipat. str. 10, Lavr. str. 17), da se je tedaj za cesarja Mihaela (to je Mihaela III., 842—867) začela imenovati »Ruska zemlja«. Iz vsega tega pa sledi, da pod »ruskimi črkami« Konstantinovega Žitja, s katerimi bi se bil pojavil v Hersonu prevod evangelija in psalterja, ne moremo umeti niti run, prav tako pa tudi ne kakega slovanskega pisma. Od raznih razlag — o nekaterih starejših razpravlja Lavrov v svojem ukrajinskem delu str. 17—25 (prim. tudi Fontes rerum bohemicarum I, 12, prip. 1; Fr. Dvorník, Les légendes de Constantin et de Méthode, Prague 1933, str. 185 sl.; Fr. Grivec, Žitja Konstantina in Metodija, v Ljubljani 1951, str. 72, prip. 5 i. dr.) — je treba omeniti dve. Najbolj razširjeno mnenje je, da je pod »ruskimi« črkami razumeti Vulfilove gotske, v katerih je tudi runski element, kajti Goti so se dolgo obdržali na Krimu. Da ne

govorim o Busbecqovih zapisih gotskega jezika na Krimu v XVI. stoletju ali o poimenovanju Gotia južnega brega Krima od Sudaka ali Suroža do Balaklave blizu starega Hersona po virih XIV. stoletja, naj omenim le, da se je dveh cerkvenih zborov leta 1066 in 1067 udeležil tudi gotski nadškof s Krima (*надъ Готлазъ*), a gotske škofije na Krimu so bile že davno od prej (prim. P. Keppen, *О древностяхъ южнаго берега Крыма, Санктпетербургъ 1837*, str. 67 sl., 84 sl. i. dr. glej po »Ukazatelju«). Po sorodnosti narodov Gotov in Varjagorusov bi se bilo pomešalo ime za pisavo, in sicer po Lvovskem rokopisu po vplivu grškega imena za Ruse.

Je pa še druga, zelo upoštevanja vredna razlaga, ki jo je započel A. Vaillant (*Revue des études slaves 1935*, XV, 75—77), a dalje razvil in podprl R. Jakobson, *St. Constantin et la langue syriaque (Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, New York 1939—44, VII, 181—186)*, in jo poznam iz poročila v *Acta Academiae Velehradensis (Olomucii 1948, XIX, 120)*. Jakobson je opozoril, da se v Cirilovem Žitju v Prologu trdi, da se je Ciril naučil štirih jezikov in med njimi sirščine: „четырьми языки наоучився: и кельнъскы и римскы, сурскы, жидовскы“ (Lavrov, *Материалы* stran 101). Tudi menih Hraber govori o štirih jezikih, židovskem, rimskem, helenskem in najstarejšem sirske. V obširnem Žitju, pogl. XVI, pa se med narodi, ki imajo svoje pismenstvo in bogoslužje poleg Gotov, imenujejo od Konstantina samega tudi Sirci (Σοϋρη z navadnim *u* za gr. *v*). Po Žitju, pogl. VIII, se je Konstantin v Hersonu naučil hebrejščine in prevel osem delov gramatike, neki Samaritan mu je prinesel samaritanske knjige, a nato je govor o evangeliju in psalterju, pisanih z »ruskimi« črkami. Priznati je, da bi bilo v lepem skladu s kontekstom, ako bi imelo stati „сурскы писмены“ namesto „русскы“. Res se v nekih rokopisih v XVI. poglavju »Suri« zamenjuje z »Rusi« s prestavljanjem glasov *r—s*, kar je že svoj čas omenil A. Sobolevskij (*Kijevska univerzitetna izvestja 1885*, št. 9, str. 301). Prof. Grivec l. c. meni, da ni verjetno, da bi Konstantin našel sirske knjige šele v Hersonu, ker je bila za to ugodnejša prilika v Carigradu in v samostanu na Olimpu. Toda to isto bi se moglo deloma reči tudi glede drugih dveh semitskih jezikov, s katerima se je Konstantin bavil v Hersonu. Za Gote Grivcu govori tudi to, da so v XVI. poglavju Goti imenovani med narodi, ki imajo na svojem jeziku bogoslužje. Toda zakaj bi se potem na drugem mestu zanje rabil drug izraz?

K tem razpravljanjem bi dodal še sledeče. Zanimivo je, da sta se okoli leta 700 in dalje v sirskelem pismu razvila dva sistema za označbo vokalov. Zahodni ali jakobitski sistem uporablja za to miniaturne znake grških vokalov. Za starejši dolgi *ā* na vzhodu je na zahodu *o*. Govorilo bi se lahko še o kvantiteti vokalov in o akcentu v izgovoru in pisavi. (Prim. Syriský jazyk v češkem enciklopedičnem slovarju Ottův slovník naučný 1906, XXIV, 508—509). Pripominjam, da se v Žitju pripoveduje, da je Konstantin, primerjajoč oni jezik s svojim, razložil vokale in konzonante, kjer je prvi primer uporabe slovanske gramatične terminologije (»razluči písměna, glasbnaja i sьglasbnaja«). Vprašanje pa je, kako spraviti v sklad dejstvo, da je v vseh rokopisih Žitja »z ruskimi črkami« in je torej moralo tako stati tudi v cirilskem prototipu: *русьскыи али русьскыи писменныи*. Original Žitja je bil, kakor je samo po sebi umevno, napisan v glagolici, in to kmalu po smrti Konstantina-Cirila. V Žitju Metodovem je celo še njen sled (glej doli). Transkripcija Žitja iz glagolice v cirilico se je morala izvršiti na vzhodnem Bolgarskem po vzniku cirilice za carja Simeona (893—927) in tedaj je mogla nastati zamenjava »surbsky« v »rusbsky«, s popravo morda »rosbsky«. V prepisih se je izraz dialektično dalje izpreminjal. Za zamenjavo *sur-* z *rus-* pa je poleg že omenjenega še več primerov, na katere opozarja Jakobson. Pa naj je to tako ali drugače, eno je jasno in nedvomno, da pod ruskimi črkami in prevodom evangelija in psalterja ni razumeli ničesar ruskoslovanskega, kakor se trudi dokazati Ljvov in so že tudi drugi prej tako mislili.

Ljvov pa gre še mnogo dalje, do neumevnosti. Kozarski vojvoda, ki je napadel Herson, o čemer pripoveduje Žitje, in katerega je pomiril Konstantin, pa tudi kozarski kan (kagan), h kateremu je namenjena Konstantinova misija, sta mu Slovano-Rusa; dà, celo pismo, ki ga je kan po Konstantinu poslal bizantińskemu cesarju, po Ljvovu (str. 21) »daje po vsem polno pravico prišteti ga k številu faktov, dodazujočih, da je bilo v Rusiji sredi IX. stoletja písmenstvo«. Konstantinovo Žitje, pogl. X, pa ve povedati, da je Metod Konstantinove dispute na Kozarskem dvoru prevel, razdelivši jih na osem, seveda iz grščine. V dogovoru iz leta 944 (Ipat. str. 31 sl., Lavr. str. 49 sl.) se o hersonski zemlji pravi: »Kolikor je mest v tej deželi, nimajo ruski knezi oblasti v teh ozemljih vojevati in ta zemlja ni vam podložna... Ako nalete Rusi v Dneprskem ustju Hersonce, loveče ribe, da jim ne store ničesar zlega.« Ti vstavki v dogovoru jasno pričajo, da hersonska zemlja ni bila tedaj in še manj sredi IX. stoletja v oblasti varjaških Rusov ali

celo Slovanov. Ko Ljvov z ene strani navedene podatke letopisa prezre, z druge mnogobesedno poudarja njegovo natančnost in zapiske po letih (ko se za pohod »Rusov« na Carigrad letopisec sam sklicuje na grški vir). Tako mu ni začetek sestavljanja letopisa v prvi polovici ali sredi XI. stoletja, kakor se navadno misli (prim. N. Durnovo, Введение в историю русского языка, Ч. I. Источники, Brno 1927, str. 84), temveč sredi IX. stoletja, vsekakor ne pozneje od začetka šestdesetih let! Tako je po njem starorusko slovansko pismenstvo imelo tedaj ne le cerkvene knjige, o katerih je bilo gori govora, ampak tudi posvetno pismenstvo, ki je bilo, še preden je Konstantin »iznašel« (narekovaja sta po Ljvovu) azbuko, že davno prej.

Na to prehaja Ljvov k vprašanju o azbuki. Obžaluje, da Černyh zmotno dopušča vpliv grškega alfabeta na glagolico in jo smatra za sredstvo tajne pisave v Rusiji v historični dobi. Černyh namreč misli, da se glagolska črka za *u* označuje z dvema črkama pod vplivom cirilice. Ljvov to odklanja in meni, da se označuje z dvema *o*, pri čemer ima drugi *o* pogosto značek z desne strani. Črka po njegovem menda kaže na diftongični izgovor vokala *u*. Vidi se, da Ljvov ne pozna najstarejšega tipa označbe za glagolski *u*, ki sestoji iz znakov za *o* in ypsilon, kakor se je n. pr. mogoče prepričati iz faksimila Kijevskih listov v Jagičevi izdaji, kjer se na nekih bolj pazljivo napisanih mestih to še jasno vidi (prim. tab. IV a, vrsta 4 od spodaj v besedi »уръваніе«). Označba je tedaj prav taka kakor v grščini. Černyh je smatral za podlago glagolice »črte in reze«, o katerih govori menih Hraber, da namreč Slovani-pogani niso imeli pisma, temveč so s črtami in rezami šteli in vedeževali — чѣтѣхъ и гатахъ. Ljvov si pa domišlja, da so najstarejše glagolske črke sestajale iz ravnih črt in trikotnikov razne velikosti in oblike, pri čemer so prve druge vezale, in da ima tako glagolica neposreden stik z babilonsko-asirskim klinopisom, a pisala bi se bila sprva z desne na levo. Če so neke črke obrnjene na levo, je to vpliv semitskega pisma; saj je n. pr. znak za *e* natančno samaritanski, od koder je tudi popolnoma enak znak za *š*. Pa še neko zvezo vidi Ljvov v soglasju s Černyhom in I. I. Meščaninom, enim izmed glavnih učencev in propagatorjev »novega nauka o jeziku« N. I. Marra (prim. Slavistična revija IV, 254 sl.). Meščaninov, Загадочные знаки Причерноморья (Ленинград 1933, str. 66), je predpostavljal, da je glagolica mogla nastati po transformaciji iz znakov, ki so jih arheologi v obilici odkrili na predmetih dobe I.—VII. stoletja na ozemlju severnega obrežja Črnega morja. Ljvov nahaja »paralele k absolutni večini glagolskih

črk zlasti na predmetih VI.—VII. stoletja«. Predpostavka Meščaninova ima po njegovem mnenju popolnoma realno podlago. Skupaj s tem, misli, je podan tudi razlog, smatrati glagolico za prvo in najstarejšo rusko azbuko. Kot dodaten argument navaja znani fakt, da se v staroruskih spomenikih v cirilskem tekstu najdejo glagolske črke, ker so bili prepisani iz glagolskih originalov. Pri tem ga nič ne moti, da so naštevani spomeniki cerkvene vsebine in da prepisovalec knjige malih prerokov pop Upry' Lihyj celo pravi, da je prepisana „ис курлиовицѣ“, to je iz cirilice, pisma Konstantina-Cirila, o čemer še doli. Tudi Žitji sta bili napisani z glagolico, kakor kaže Metodovo pogl. XV., kjer je število »šest« zaradi napačnega branja glagolskega znaka za »osem«. Je pa to tudi iz drugih razlogov jasno. Ne moti Ljvova tudi ime glagolica poznega južnoslovanskega postanka in da so omenjeni ruski spomeniki prepisani iz južnoslovanskih originalov.

Nekaj besed pa je treba še reči o znakih na predmetih severno od Črnega morja. Meščaninovu in Ljvovu niso, kakor je videti, znana dognanja kritičnega znanstva o germanskih runah. Govorim o temi na podlagi J. Hoopsa, Reallexikon der germanischen Altertumskunde (Strassburg 1918—19, IV, 5—51: Runenschrift) in O. Schraderja, v drugi izdaji A. Nehrunga Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde (Berlin und Leipzig 1929, II, 349—351 pod geslom: Schreiben und Lesen). Najprej se najdejo rune že od III. stoletja dalje na predmetih v kratkih napisih z eno ali nekaj besedami, raztresenih na ozemlju od Črnega morja do Baltika. Posebno se med drugim omenja kopje iz Kovela v Voliniji na razvodju med Dneprom in Vislo, torej na starem slovanskem ozemlju. Na severnem in severnozahodnem obrežju Črnega morja se je v teku drugega stoletja razvila svojevrstna cvetoča kultura, iz katere so Goti ustvarili svojo novo posebno kulturo. Na tem kulturnem ozemlju je iskati tudi nastanek run na podlagi predvsem grške kurzive v napisih. Sledov slovanskih run, ki bi bile pristne, pa ni, kakor je pokazal V. Jagić, Вопросъ о рунахъ у Славянъ (Энциклопедія славянской филологіи 1911, вѣд. 3, str. 1—36). O slovanskem pismu glej tudi L. Niederle, Slovanské starožitnosti, Život starých Slovanů (díl III, sv. 2, str. 734—741). Od Germanov, Gotov so Slovani prevzeli, kakor znano, izraz buky za črko; prim. tudi pri Hrabru prvotno bukarь »grammaticus« iz got. bōkareis »pisec, pismouk«.

Izraz kьniga, plur. kьnigy, takisto v pomenu »črke« je tudi tuj, pa je čudno, da ga ni pograbil Ljvov, ker je po najverjetnejši etimologiji (glej E. Berneker v slovanskem etimološkem slovarju I, 664) prvotni

vir asirščina. Od tam se je beseda razširila, prešla k Armencem, a Slovani so jo sprejeli po posredstvu nekega turškega plemena. Z izrazom buky je poimenovana tudi druga črka *b* v slovanski azbuki, h kateri se mi je še vrtniti glede na še neke trditve Ljvova o poročilu Žitja Konstantina-Cirila o pripravah za moravsko misijo, do katere je baje prišlo, ker je Rastislav zvedel za misijo h Kozarom in da imajo Rusi, to je vzhodni Slovani, cerkvene knjige, pa je hotel to tudi pri sebi vpeljati. Kakor znano, pripoveduje Žitje v pogl. XIV., da je bil Konstantin pripravljen iti na Moravsko, „аще имають боуквы въ языкъ ском“. Ko je prejel odgovor, da tega ni, „съ инѣми поспѣшныи . . . съложи писмена, и начеть всѣкдоу писати евангелъскоу: искони еѣ слово . . .“ (to je evangelistar). Stvarno enako govori o tem Metodovo Žitje, da „тоу ави боуѣ философу (to je Konstantinu) словѣнскы книгы + и ави оустронеѣ писмена и всѣкдоу съставлѣ, поути сѣ патъ моравъскаго“. K temu pravi Ljvov, da pušča na strani, kaj je treba razumeti pod besedami »zložiti« ali »ustrojiti pismena« in nato »začeti pisati« in pripominja, da je pojav cerkvenih knjig pri Konstantinu pred njegovim »izumom« črk (pri Ljvovu v narekovajih »изобретением«) in odpotovanjem na Moravsko umeven le ob obstoju ruskih cerkvenih knjig, ki jih Žitje omenja (o priliki bivanja v Hersonu). Da se tu trditev podpira z argumentom, ki ga je šele dokazati, ni potrebno posebej poudarjati. Da so staroruske cerkvene knjige, evangelij, psalter in druge biblijske knjige prepisi južnih starocerkvenoslovanskih prevodov in je mogoče govoriti le o ruski cerkvenoslovanski redakciji, a da o prvotno ruskih prevodih ni niti najmanjšega sledu, ko vendar Ljvov trdi, da je starorusko pismenstvo nepretrgoma obstajalo od pravadnih dni, se Ljvov ne vpraša in ga ne moti. Ne moti ga pri vsem tudi jasno in določno pripovedovanje meniha Hrabra, učenca učencev obeh apostolov, ko pravi, da so še živi, ki so ju videli.

Zanj ne velja, da se Hrabrova izvajanja v vsakem pogledu potrjujejo po dolgoletnih dognanjih slovansko-filološkega kritičnega znanstva; dela o glagolski paleografiji ignorira. Kako razumno priča Hraber o postanku slovanske azbuke (prim. V. Jagić, Разсужденія юж. славянскои и русскои старини о церковнославянскомъ языкѣ, v zborniku Исслѣдованія о русскомъ языкѣ 1885—1895, I, 297 sl.): »Prej Slovani (словѣне) niso imeli črk, ampak so kot pogani s črtami in rezami šteli (prim. še do novejših časov podobno uporabo rovašev, rabošev, o čemer prim. pri Jagiću v spisu o runah pri Slovanih) in vedeževali (vraževali, čarali, bajali: гатаахъ in гадаахъ v rokopisih). Ko so se pa pokristjanili, so se tru-

dili pisati slovanski jezik (словѣнскоу рѣчь) z rimskimi in grškimi črkami brez ureditve (вѣзъ оустроа (prim. оустроикъ писмена v Žitju Metodovem). Toda kako se more dobro pisati z grškimi črkami bogъ ali životъ... Pa jim je po mnogih letih Konstantin filozof, imenovan Kyril (Ciril), ustvaril osemintrideset črk, ene po veljavi grških črk, druge po slovanskem jeziku, začeniši po grškem: oni namreč alfa, a ta азъ.« Tiče se pa to glagolice, kakor je razvidno že iz tega, da je Hraber napisal svoj traktat-z glagolico, kar dokazujejo sledovi te pisave v rokopisu bivše moskovske Duhovne akademije (prim. tekst pri Jagiću o. c. in moji razpravi »Doneski o vprašanju postanka glagolice« v Razpravah Znanstvenega društva 1923, I, 135—178 in »Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o azbuki Konstantina-Cirila«, Slāvistična revija 1948, I, 5—18). Tudi Žitja so bila, kakor je bilo že omenjeno, napisana z glagolico, kar kaže še njen sled v Metodovem Žitju.

Naj povem še nekaj besed k razlagi o »črtah in rezah« pri Hrabru. Kakor pri Slovanih — po njegovem pripovedovanju — so bila slična prerokovanja ali vedeževanja tudi pri drugih Indoevropejcih (prim. Schraderja-Nehringa Reallexikon II, 15—17 pod geslom »Los« — žreb), tako pri Germanih, kakor nazorno opisuje Tacit. Pri tem je reči, da to ni bilo v zvezi s pismom run. Tacit pravi v X. poglavju spisa »De origine, situ, moribus ac populis Germanorum«: »Auspicia sortesque ut qui maxime observant: sortium consuetudo simplex. virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. mox, si publice consultetur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae, precatus deos caelumque suspiciens ter singulos tollit, sublatis secundum impressam ante notam interpretatur. si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspicioꝝ adhuc fides exigitur.« (»Na znamenja in metanja žrebov [žrebnih paličic] polagajo, kakor le kdo, veliko važnost: običaj metanja žrebov je enostaven. Vejo, odsekano od plodonosnega drevesa [pristavljam, ker prinaša srečo, poleg sadnega drevja tudi hrast in bukev] razsekajo na paličice in jih z nekimi znaki zaznamovane na slepo in slučajno stresejo na belo platno. Nato vzdigne, ako se javno vedežuje, svečenik občine, ako zasebno [doma], družinski poglavar, moleč bogove in zroč k nebu, trikrat po eno paličico in dvignjene po prej zarisanem znaku [bile so tudi sličice] tolmači. Ako so zabranile, ni bilo o isti stvari na isti dan nobenega posvetovanja; ako je bilo dopuščeno, se zanesljivost znamenj še dalje preizkusi.«)

Slovane omenja Tacit v XLVI. poglavju pod imenom Venedi. Stavljaja jih med Peukine (germanske Bastarne) in Fince. Čeprav pa so, pravi, marsikaj v svojih nravih prevzeli od Sarmatov, jih je vendar bolje staviti h Germanom, ker hiše gradijo, ščite nosijo in so dobri in urni pešci, kar je vse različno od Sarmatov, živečih na vozu in konju.

Na koncu Ljvov ponovi »dognanja«, za katera baje vsa od njega navedena dejstva pričajo. Glagolica je bila prva ruska azbuka, pa se je v začetku X. stoletja zamenjala s cirilico. Imela je neposreden stik s klinopisom, a nahajala se je tudi v genetični zvezi z nedešifriranimi pismenimi znaki severnega Pričnomorja I.—VII. stoletja. To so Ljvovu nesporna dejstva iz zgodovine staroruskega pismenstva, ki »zbujajo čustvo ponosa na prednike«. Kakor je to sicer lepa, značajna črta, se mora le reči, da znanstveno nekritične, tudi na neznanju temelječe ali popolnoma v zraku viseče izmišljotine po reku »Sic volo, sic iubeo; sit pro ratione voluntas« v oficialnem prosvetnem organu ne služijo v čast starejši, znanstveno visokokvalitetni zgodovini staroruskega pismenstva, ki s svojimi dognanji ne more v ničemer zmanjševati ponosa na prednike. Poleg potrebne strokovne kritike, katere dolžnost je zavriniti take pojave, da ne naredo morda škode v nepoučenih možganih, bi mogel biti opisan pojav tudi predmet psihopatologije, ki ji je, žal, v Rusiji dandanes še v mnogem drugem mesta.

Da je zmedeno pisanje o začetkih ruske prosvete našlo pot tudi med Slovence, kaže n. pr. prevod dela M. Iljina in E. Segala »Kako je človek postal velikan« (Ljubljana 1952, III, 35 sl.), ki je izšel v Prešernovi knjižnici (ureja Fr. Bevč). Odveč bi bilo spuščati se v vse podrobnosti in popravljati napake. Delo naj služi prosveti, toda kako, ako uči neresnične, z znanstvom v opreki se nahajajoče stvari. Za ilustracijo naj navedem le to, da se v knjigi trdi, da so v davnih časih Slovani pisali s »črtami in zarezami«, to je vrezovali nekatere pismenke na tablicah, kamnitnih ploščicah, da je v Solunu v IX. stoletju živel menih Ciril, ki je poznal ruski jezik, da se je po nekem naključju nekoč mudil v Korsunju, tam videl pri nekem Rusu evangelij in psalter, ki sta bila napisana z ruskimi pismenkami, da pa je Ciril ustvaril cirilico, iz katere je potekla ruska abeceda, in da je za to cirilico vzel B (B), odbil zgornjo črtico ter dobil mehki polglasnik ъ, da je pod znakom za Š pripisal T in dobil tako ŠČ (Ш) i. dr., kar vse ni tako res (znaka ш ni bilo v prvotni glagolski azbuki in tudi ni bil šč) ali pa je naravnost bedarija.

Ljubljana, v začetku avgusta 1952.

Résumé

Im Journal Русский язык в школе, dem offiziellen Organ des russischen Unterrichtsministerium, erschien im XII. Jahrgang 1951, № 6, S. 17—23, ein Artikel von A. S. Ljvov »Zur Frage der Entstehung des altrussischen Schrifttums«, welcher über die Broschüre von P. I. Černych »Die Entstehung der russischen

Literatursprache und Schrift« (1950) handelt und ihn zu vervollständigen sucht, Cernych verwirft die Anschauung, dass das altrussische Schrifttum mit dem altkirchenslavischen in Verbindung steht. Den Anfang des altrussischen verknüpft er mit der Angabe der Legende von Konstantin-Kyryll cap. VIII, dass er um das J. 860 in Herson auf der Krim ein Evangelium und einen Psalter vorfand, welche mit russischen Buchstaben geschrieben waren. Die Sprache wäre russisch, die Schrift glagolitisch gewesen, welche russischen Ursprungs wäre und genetisch mit den Zeichen auf archäologischen Funden in Verbindung stünde.

Diese Behauptungen versucht Ljvov weiter auszuführen. Zunächst spricht er von der Inschrift *рѣчьми* aus dem Anfang des X. Jahrh., woraus nichts zu schliessen ist. Sodann handelt er von Verträgen der Russen (aber Nichtslaven, wie aus den altrussischen Chroniken hervorgeht) mit den Byzantinern vom J. 911 und 944. Doch schon S. P. Obnorskij stellte fest, dass den Vertrag vom J. 911 ein slavischer Bulgare aus dem Griechischen übersetzt hat, ein Russe aber durchredigierte. Der Vertrag vom J. 944 ist ebenfalls eine Übersetzung aus dem Griechischen, aber bereits von einem Russen. Hierbei werden auch schon »russische« Christen erwähnt. Unter den Namen der Abgesandten befindet sich aber in beiden Verträgen kein slavischer. Aus den Angaben arabischer Schriftsteller ist nichts zu ersehen.

Das Hauptargument für das Bestehen des altrussischen Schrifttums schon für das IX. Jahrh. ist aber auch für Ljvov die oben erwähnte Notiz in der Legende von Konstantin-Kyryll. Um das J. 860 gab es weder ein nordisches noch ein ostslavisches Evangelium oder Psalter. Es fragt sich, wie der Ausdruck *росьскы писмены* zu erklären ist. Die ältere Erklärung sucht unter *росьскы* als germanisch nordisch »gotisch« zu verstehen. Goten gab es auf der Krim noch bis in die Neuzeit. Doch diese Annahme ist nicht besonders annehmbar. Ljvov versteht natürlich unter *росьскы* russisch-slavisch und die Schrift als glagolitisch, welche in unmittelbarer Verbindung mit der babylonisch-assyrischen Keilschrift und den Zeichen auf den archäologischen Funden stünde. Unter *росьскы* oder *роуьскы* ist *соурьскы* zu verstehen. In der Prologlegende des Kyryll steht, worauf R. Jakobson aufmerksam gemacht hat, dass Kyryll vier Sprachen erlernt hat: griechisch, römisch, syrisch und hebräisch. Auch der Mönch Chrabr spricht von vier Sprachen: der hebräischen, römischen, griechischen und der ältesten syrischen. Im cap. XVI der ausführlichen Legende des Kyryll werden unter den Völkern, die ihr Schrifttum und Liturgie besitzen, von Kyryll selbst auch *соури* genannt mit *оу* für griech. *у*. Im cap. VIII wird erzählt, dass sich Kyryll in Cherson mit Hebräisch und Samaritanisch befasst hatte, worauf vom Evangelium und Psalter *росьскы писмены* die Rede ist. In einigen Handschriften der Legende werden im XVI. cap. in der Tat *соури* mit *роури* verwechselt. Die Verwechslung muss bei der Umschrift aus der glagolitischen Schrift in die cyrillische stattgefunden haben, wobei *росьскы* vom griech. *Ῥωσ* beeinflusst worden sein muss. Ljvov geht aber so weit, dass ihm selbst der chasarische Kagan ein Slavorusse gewesen sei und der Brief, den dieser mit Konstantin-Kyryll an den byzantinischen Kaiser geschickt hatte, ein Beweis für das Bestehen eines Schrifttums in Russland um die Mitte des IX. Jahrh. wäre.

In der obigen Abhandlung werden diese und noch manche andere, vielfach schon ans Psychopathologische grenzende und auch von mannigfacher Ignoranz zeugende Behauptungen des nähern mit erhaltenen historischen Tatsachen und unwiderlegbaren Resultaten kritischer Wissenschaft widerlegt, umsomehr nachdem solcher Unsinn selbst in ein aus dem Russischen ins Slovenische übersetztes Buch Eingang gefunden hat.